

גבירטיג, מרדכי (1877-1942)

(Mordecai Gebirtig; שם העט של מרדכי ברטיג). משורר עממי ביידיש. ג' נולד למשפחת עניים בקרקוב, ב'חדר' למד רק עד היותו בן עשר, ואחר-כך היה נגר כול ימיו, גם כשהתפרסם מאוד. בנערותו התעוררה אצלו נטייה לתיאטרון, לשירה, לספרות ולמוסיקה. הוא הכיר את הספרות ביידיש בחוגי תנועת הפועלים היהודים וכן מפעילותו כשחקן חובב בתיאטרון. בסוף 1905 פרסם לראשונה שירים וביקורת תיאטרון בעיתונות הפועלים. במלחמת-העולם הראשונה היה ג' חובש בבית-חולים צבאי בקרקוב, ושם שמע את שיריהם של בני העמים הרבים ששירתו בצבא ההבסבורגים – צ'כים, הונגרים, רומנים, אוקראינים, סרבים וקרואטים. ג' לא קרא תווי מוסיקה, לא הוא שחיבר את הנעימות לשיריו, ואת המילים כתב, כנראה, לפי לחנים ששמע לפני-כן.

בעשור 1925-1935 דרך כוכבו של ג' בקרקוב ושיריו התפרסמו ונישאו בפי כול. ג' היה משורר הפשטות היהודית ואמן ביטוי הרגשות שפעמו בלבבות המוני בני-העם היהודי במזרח אירופה. שיריו הושרו במופעי תיאטרון, בקונצרטים ובתוכניות רדיו, וכן בעצרות עם, בפי זמרי רחוב ובפי המוני העם, ובימי מלחמת-העולם השנייה – גם בגטו קרקוב ובגטאות אחרים ובמחנות. רבים המכירים את שירי ג' כלל אינם יודעים מי היה מחברם. לפי האומדן כתב ג' עד מותו כ- 100 שירים.

מתקופת השואה שרדו 15-20 שירים. רובם כונסו בספר מיוחד, ס'ברענט (1939-1942), 1946, בליווי מבוא מאת יוסף וולף (Joseph Wolf). לפי עדותו של וולף, שהיה חבר המחותרת האנטי-נאצית היהודית בגטו קרקוב בשנים 1941-1943, ומקרוב לג' בגטו, ג' היה מרוצה מאוד כאשר סיפר לו כי שירו 'ס'ברענט', שחובר ב- 1938 בעקבות הפוגרום שנערך ב- 1936 בפשיטיק (Przytyk), נפוץ מאוד בין הנוער בגטו, משפיע על נכונותו לצאת למאבק חמוש עם הנאצים והוא כסיסמה שבאמצעותה הם פונים לגיוס תמיכה בקרב המוני היהודים. אף שירים אחרים של ג' שרו בגטו בקרקוב, וכן גם בתיאטרון גטו ורשה, כמוכח מחילופי אגרות בינו ובין השחקנית דיאנה בלומנפלד (Diana Blumenfeld) בגטו ורשה. כשם שליווה בשיריו את חיי בני עמו עד 1939, כן נתן בשיריו בשלטון הנאצים ביטוי ישיר לרגשות הצער, הייאוש, התקווה, הכעס ורצון הנקמה.

יצירתו בימי המלחמה נחלקת לשלוש תקופות, על-פי תולדות חייו וחיי יהודי קרקוב:

1. תקופת יצירתו בקרקוב הכבושה, מ- 5 בספטמבר 1939 ועד 24 באוקטובר 1940, כשנאלץ ג' לעזוב את העיר ולעבור לגור בכפר לאגיבניקי (Lagiewniki) הקרוב. בין שירי הצער והתקווה שנכתבו אז בולט שיר הכעס וההאשמה 'ס'טוט ווי', נגד הפולנים, שגורלם המר מידי האויב הנאצי המשותף אינו מונע מהם לגלות שמחה-לאיד ולצחוק למראה סבל היהודים.

2. תקופת לאגיבניקי, מהשבוע האחרון באוקטובר 1940 ועד אביב 1942. בין שירי התקווה והגעגועים שכתב אז בולט השיר 'א טאג פון נקמה'.

3. תקופת הגטו, מאביב (אפריל) 1942 ועד יום הרצחו של ג' בגטו קרקוב ב- 4 ביוני 1942. בתקופה ההיא התקדרה שירתו ומוטיוויים של אימה ופחד מחלחלים בה. באותם חודשים אחרונים לחייו, והוא בן 65, רוממה את רוחו הידיעה שלוחמי המחתרת אימצו את שירו 'ס'ברענט'. אחרי מותו, בינואר 1943 או אחרי-כן, תירגמה טובה (גוסטה) דרנגר דוידזון את השיר לפולנית בכלא מונטלופיך. בגטאות וביערות ברחבי פולין הכבושה ובקרב 'שארית הפלטה', הפך השיר 'ס'ברענט' לשיר עם, כמוכח מן השינויים הרבים שעבר השיר בפיהם.

הוצאת קרקוב 1946 של שירי ג', המכילה כמעט את כול הידוע מיצירתו בשואה, אינה יכולה להיחשב למהדורה סופית. כנראה שמטעמי צנזורה הושמט ממנה השיר 'מינוטן פון ייאוש', שנכתב כשנה אחרי התחלת המלחמה ובו ביטוי להתרופפות רגעית של האמונה אצל ג' ואף להרהורי כפירה בעיקר.

בשנת 1967 פורסם בישראל 'העירה בוערת', מבחר שירי ג' במהדורה דו-לשונית, יידיש ועברית, והיא כוללת גם מבחר מצולם של כתבי-יד מקוריים משירי ג' בשואה וכן מבואות והסברים על גורל כתבי-היד ודרך הצלתם.